

مسیحیت در آمریکای لاتین^۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. محسن مجتهدزاده، کارشناس ارشد ادیان ابراهیمی دانشگاه ادیان و مذاهب. SheijQomi@gmail.com
تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۱۰/۲ تاریخ تصویب: ۱۳۹۰/۱۱/۱۷

چکیده

آمریکای لاتین پرجمعیت‌ترین منطقه مسیحی‌نشین دنیاست که اکثریت آنها کاتولیک هستند. مبلغان مسیحی اروپایی فعالیت‌های مذهبی خود را هم‌زمان با فتح سرزمین‌های جدید آغاز کردند و با تمام شیوه‌های ممکن اعم از تطمیع، تهدید، قتل عام و ... به مسیحی‌سازی ساکنان منطقه روی آوردند.

فرقه‌های مختلف کاتولیک به ویژه ژزوئیت‌ها، فرانسیسکن‌ها و دومینیکن‌ها نقش زیادی در ترویج مسیحیت ایفا کردند و با استقلال کشورها از امپراتوری اسپانیا و پرتغال، زمینه برای تبلیغ و فعالیت پروتستان‌ها فراهم شد. از بین پروتستان‌ها، پروتستان‌یسم انجیلی (اونجلیست‌ها)، پنطیکاست، مورمون‌ها و شاهدان یهوه فعالیت بیشتری دارند و دیگر فرقه‌ها مانند متدیست‌ها، بابتیست‌ها، ادونیست‌ها و ... هم حضور دارند.

این مقاله به جریان‌شناسی مسیحیت در آمریکا لاتین و سیر تدریجی مسیحی شدن مردم این منطقه می‌پردازد و در ادامه فعالیت‌های هر کدام از فرقه‌ها بیان می‌شود.

واژه‌گان کلیدی: مسیحیت، آمریکای لاتین، کاتولیک، اونجلیست، الهیات آزادی‌بخش،

پنطیکاست، مورمون.

قاره آمریکا پرجمعیت‌ترین منطقه مسیحی‌نشین دنیا و تنها قاره‌ای است که حدود ۹۰ درصد جمعیت آن را مسیحیان تشکیل می‌دهند. علی‌رغم این که مسیحیت کمتر از ۵۰۰ سال سابقه حضور در این قاره دارد، ولی بیشترین درصد جمعیت مسیحیان دنیا در این قاره زندگی می‌کنند. امروزه اکثریت مسیحیان کاتولیک در مناطق اسپانیایی‌زبان این قاره یعنی آمریکای لاتین زندگی می‌کنند. بیش از ۸۰ درصد جمعیت منطقه، کاتولیک هستند. اهمیت موضوع از این حیث است که مسیحیت چه طور توانست در کمتر از ۵ قرن حضور در آمریکای لاتین، بیشترین جمعیت را در این منطقه داشته باشد. جریان‌شناسی مسیحیت در این منطقه به ما کمک می‌کند از سیر تدریجی مسیحی شدن مردم آمریکای لاتین و توسعه کلیساها و عوامل رشد و توسعه آن آگاه شویم. علی‌رغم این که مسیحیت در قاره آسیا و منطقه خاورمیانه بنیان‌گذاری شده است و در اروپا سابقه دو هزار ساله دارد منطقه آمریکای لاتین هم‌چنان بیشترین جمعیت مومنان مسیحی را در خود جای داده است. لذا همین امر می‌طلبد که تحقیق شود که اولاً مسیحیت چگونه وارد آمریکای لاتین شده است و چه عواملی در رشد و توسعه آن موثر بوده‌اند. سؤال دیگر این که آیا مسیحیت کاتولیک در این منطقه هم‌چنان به عنوان کلیسای غالب محسوب می‌شود یا خیر؟ و چه عواملی سبب ایجاد جریان‌های جدید مسیحی و تقویت دیگر گرایش‌های مذهبی و دینی شده است؟ این تحقیق تلاش خواهد کرد با بررسی جریان تاریخی مسیحیت در آمریکای لاتین، عوامل و جریان‌های موثر در طول ۵۰۰ سال اخیر را بررسی نماید و از این راه به تحلیل درستی از وضعیت امروز مسیحیان این منطقه دست یابد. هدف نهائی از این پژوهش، شناخت بهتر مهم‌ترین جامعه مسیحی آمریکای لاتین و عوامل موثر در آن می‌باشد تا از این ره‌آورد بتوان برای برقراری ارتباط و تعامل بهتر بین اسلام و مسیحیت و مراکز علمی و فرهنگی در این قاره تلاش نمود. امید که این پژوهش بتواند شناخت عمیق‌تر و واقع‌نگرانه‌تری برای پژوهشگران این عرصه فراهم نماید.

فتح قاره آمریکا و ورود مسیحیت کاتولیک

به دنبال ضعف مسلمانان در اسپانیا به تدریج مسیحیان کاتولیک توانستند در مناطق مختلف اسپانیا مسلمانان را شکست داده و قدرت را به دست گیرند. در سال ۱۴۶۹ با ازدواج «فرناندو دوم»^۱ و «ایسابل اول»^۲ اولین حکومت مقتدر کاتولیک تشکیل شد. هدف از این ازدواج تشکیل حکومت مسیحی واحد در اسپانیا برای نابود کردن آخرین پایگاه مسلمانان در «گرانادا»^۳ بود. این امر با فتح گرانادا در ۲ ژانویه ۱۴۹۲ محقق شد. در ۱۹ دسامبر ۱۴۹۶ «پاپ الکساندر ششم»^۴ لقب «پادشاه کاتولیک» را به فرناندو و همسرش ایسابل اعطا کرد.^۵ اعطای این لقب توسط پاپ به پاس موفقیت آنان در بازپس‌گیری گرانادا از مسلمانان بعد از ده سال جنگ و نیز فتوحات «کریستبال کلم»^۶ در قاره آمریکا و تقویت کلیسای کاتولیک روم در اسپانیا با تشکیل «دادگاه‌های تفتیش عقاید»^۷ و اجبار یهودیان به مسیحی شدن و یا اخراج از اسپانیا^۸ بود.

«کریستبال کلم» پرتغالی، بعد از مرگ همسرش، در سال ۱۴۸۵ به اسپانیا مسافرت نمود و به صومعه «مریم مقدس»^۹ متعلق به راهبان «فرانسیسکن»^{۱۰} در جنوب اسپانیا

۱. Fernando II de Aragón. (۱۴۵۲-۱۵۱۶م).

۲. Isabel I La Católica (۱۴۵۱-۱۵۰۴م).

۳. Granada: نام شهری مسلمان‌نشین در جنوب غربی شبه جزیره ایبری در اسپانیا.

۴. Alejandro VI. (۱۴۳۱-۱۵۰۳م).

۵. Pérez, Joseph. La España de los Reyes Católicos. Madrid: Nerea, ۲۰۰۲

۶. نام اصلی فاتح آمریکا Christoval Colomo «کریستبال کلم» است که در زبان انگلیسی به کریستوفر کولومبوس Christopher Columbus و در زبان عربی به کریستوفر کولومبوس تغییر یافته است و در مناطق اسپانیایی زبان به Cristobal Colon شهرت دارد که «کریستبال کلم» تلفظ می‌شود.

۷. ارسلان، تاریخ فتوحات مسلمانان در اروپا، ص ۳۷.

۸. Cowans, Jon. Early modern Spain: a documentary history. University of Pennsylvania Press, ۲۰۰۳.

۹. Monasterio de Santa María de la Rábida.

۱۰. Franciscans. فرقه‌ای از مسیحیت که به صورت راهبانی سائل در مناطق مختلف سفر می‌کنند. بنیانگذار این فرقه فرانسیس (فرانسوای) آسیزی ۱۲۲۶-۱۱۸۲م است که از محبوب‌ترین قدیسان و مشهورترین عارفان مسیحی قلمداد می‌شود. شیوه زندگی ساده و تشکیلات این فرقه، متضمن نقد و حتی رد ثروت و قدرت کلیسای رسمی است. (کاکس، مسیحیت، صص ۷۶-۷۲).

رفت. در مدت استقرار کلم در این صومعه، وی با راهبان صومعه آشنا شد که آنها علاوه بر الهیات در ستاره‌شناسی و جغرافیا و دیگر علوم مهارت داشتند^۱ و به وی در تکمیل طرحش بسیار کمک کردند.^۲

در سال‌های بعد راهبان فرانسیسکن نفوذ زیادی در دربار اسپانیا پیدا کردند. از همین رابطه «کریستبال کُلْم» توانست به دربار اسپانیا معرفی شود. نقش اساسی راهبان فرانسیسکن در تکمیل طرح کُلْم و اعمال نفوذ ایشان در دربار اسپانیا برای تصویب طرح سبب شد که مبلغین و راهبان فرانسیسکن در سفرهای اکتشافی فاتحین را همراهی کنند و اولین گروهی از مبلغان مسیحی باشند که به آمریکای لاتین راه یابند.^۳ اوایل تشکیل مستعمرات، تعداد کشیشانی که در طول فتوحات در کنار فاتحین حضور داشتند کمتر از مقامات دولتی و نظامی اسپانیایی نبود. اینان فتوحات جدید را تحقق اراده الهی برای توسعه مسیحیت در دنیا می‌دانستند.^۴

در ماه می ۱۴۹۳م، «پاپ الکساندر ششم»^۵ اعلامیه‌ای رسمی به نام «ایتر کاترا»^۶ صادر کرد که به موجب آن و با رسم خط فرضی روی نقشه جهان، مناطق کشف شده تقسیم شدند؛ سرزمین‌های قسمت غربی این خط به اسپانیا و قسمت شرقی آن - یعنی برزیل - به پرتغال واگذار شد.

۱ . Ortega, fray Ángel (۱۹۷۵). La Rábida. Historia documental crítica. Sevilla.

۲ . www.cervantesvirtual.com. «Biografía de Cristóbal Colón». Biblioteca virtual Miguel de Cervantes.

۳ . فرانسیسکن‌ها اولین گروهی از میسیونرهای مذهبی بودند که به آمریکای لاتین رسیدند، ۳۴ سال بعد در سال ۱۵۲۶ اولین گروه دومینیکن جهت ساماندهی دادگاه‌های تفتیش عقاید وارد آمریکای لاتین شد.

Tibesar, Antonino, Comienzos de los franciscanos en el Perú, Iquitos – Perú, ۱۹۹۱

۴. Peters, F. E.. «Chapter five». The Monotheists: Jews, Christians, and Muslims in Conflict and Competition, Volume I: The Peoples of God. New Jersey: Princeton University Press, ۲۰۰۵. pp. ۱۸۲-۱۸۳.

Cloulas, Ivan, Les Borgia, Paris, Fayard, ۱۹۸۷

۵ . برای مطالعه بیشتر رک به:

۶ . Inter caetera VANDER LINDEN, H. (Oct ۱۹۱۶). «Alexander VI. and the Demarcation of the Maritime and Colonial Domains of Spain and Portugal, ۱۴۹۳-۱۴۹۴». The American Historical Review Vol. ۲۲(n^o۱). Págs ۱-۲۰.

مهاجمان اسپانیایی و دعوت به مسیحیت

بعد از حکم پاپ بر مالکیت اسپانیا بر سرزمین‌های جدید، اسپانیایی‌ها به مناطق مختلف این قاره لشکرکشی و بومیان را قتل عام کردند. فرناندو پادشاه اسپانیا، پس از اعتراضات، قطع‌نامه‌ای به نام «رکریمیتو»^۱ تنظیم کردند تا سرخ‌پوستان ابتدا به مسیحیت دعوت شود. لذا بدین‌گونه فرمانده مهاجم بر روی عرشه کشتی و یا بر روی تپه‌ای مشرف به سرخ‌پوستان به زبان اسپانیایی یا لاتین قرائت می‌کرد و یک نفر دفتردار خواندن آن را صورت جلسه می‌کرد که دعوت از سرخ‌پوستان انجام شد اما ایشان از ایمان به مسیحیت اجتناب کردند و سپس دستور حمله صادر می‌شد.^۲ البته سال‌ها بعد این قطع‌نامه به شدت مورد انتقاد کشیشان و سیاسیون قرار گرفت و در سال ۱۵۴۲ رسماً حذف شد و بعدها در هنگام تنظیم «قوانین جدید بومیان»^۳ در سال ۱۵۷۳ متن این قطع‌نامه اصلاح شد و به جای کلمه «قطع‌نامه» از عبارت «صلح‌نامه» استفاده شد که عبارات آن نیز تغییر کرد و در آن به جای تهدید، مزیت‌های گرایش به مسیحیت و تبعیت از دستور کلیسا و پادشاهان اسپانیا ذکر شده بود.^۴

مبلغان مسیحی در سرزمین‌های جدید

مبلغان مسیحی اسپانیایی، فعالیت مذهبی خود را همزمان با فتح سرزمین‌های جدید آغاز کردند. هیئت‌های مذهبی مسیحی از هر فرقه‌ای، مهاجمان را همراهی می‌کردند. فاتحان اسپانیایی، هر جا که قدم گذاشتند ابتدا صلیب را در کنار پرچم امپراطوری اسپانیا نصب می‌کردند و فتوحات خود را به نام استقرار مسیحیت کاتولیک و گسترش مسیحیت و حاکمیت مقدس پاپ توجیه می‌کردند. بعد از فتح هر منطقه همیشه کشیشی حضور داشت که دعای

۱. Requerimiento . رک به:

PEREÑA , Luciano, La idea de justicia en la conquista de América, p. ۲۳۷-۲۳۹.

۲. Jacopo fo, Il libro nero del Cristianesimo , p. ۲۱۷.

۳. Nuevas Leyes de Indias.

۴. www.gabrielbernat.es/espana/leyes/requerimiento/requerimiento.html.

خیر و برکت بخواند، سپس برای آن منطقه یک نام مقدس مسیحی انتخاب می‌کردند.^۱

مسیحی سازی به طور دسته‌جمعی صورت می‌گرفت و غالباً سرخ‌پوستان به زور مجبور می‌شدند در چنین مراسمی شرکت کنند. راهبان «فرانسیسکن» به تنهایی، ظرف دوازده سال پس از کشف قاره جدید، بیش از یک میلیون نفر از سرخ‌پوستان را تعمید دادند و به دین مسیحیت درآوردند.^۲ اما سرخ‌پوستان علی‌رغم انجام غسل تعمید و شرکت در مراسم دینی کلیسا، به اعتقادات به جای مانده از سنت‌های سرخ‌پوستی ایمان داشتند و حتی مخفیانه برای برگزاری آئین‌های عبادی سرخ‌پوستی تلاش می‌کردند.^۳ لذا کشیشان تصمیم گرفتند سنت‌های سرخ‌پوستان از فرهنگ، آداب و حتی زبان گویش و نوشتاری آنها را نابود کنند.^۴

لذا **زبان اسپانیایی** به عنوان زبان رسمی جایگزین زبان محلی بسیاری از کشورها گشت و در برزیل زبان پرتغالی جایگزین زبان‌های بومی شد. فاتحین به دستور کشیش‌ها، معابد را خراب می‌کردند و به جای آن کلیسا می‌ساختند. علی‌رغم تلاش‌های کلیسای کاتولیک برای انکار اسناد مربوط به جنایات مسیحی‌سازی سرخ‌پوستان، لکن شواهد زیادی در تاریخ ثبت شده‌اند که کتاب‌سوزی سرخ‌پوستان را اثبات می‌کنند.^۵

آموزش‌های دینی ویژه سرخ‌پوستان

در طول دوره استعمار مبلغین مسیحی تلاش می‌کردند که آموزه‌های دینی را به سرخ‌پوستان آموزش دهند ولی بسیاری آموزش الفبای لاتین را به ایشان امری خطرناک

۱. ساو پائولو São Paulo (در برزیل): به معنای قدیس پولس / سانتا کروس Santa Cruz (در بولیوی): صلیب مقدس / سان سالوادور San salvador (پایتخت السالوادور): منجی مقدس / سانتا فه Santa fe (آرژانتین): ایمان مسیحی مقدس / سانتو دومینگو Domingo Santo (پایتخت دومینیکن): بکشنبه مقدس / سان میگل san Miguel (شهری در السالوادور): میکائیل مقدس / سانگره د کریستو Sangre de Cristo (کلورادو آمریکا): خون مسیح / سان خوسه San José (پایتخت کاستاریکا): یوسف مقدس / ساو گابریل São Gabriel (برزیل): جبرئیل مقدس و ...

۲. پندل، تاریخ آمریکای لاتین، ص ۳۴.

۳. همان، ص ۳۹.

۴. در دستورالعملی که از سوی کارلوس دوم در سال ۱۶۹۶ صادر شد تنها زبان رسمی زبان اسپانیایی اعلام گردید و استفاده از سایر زبان‌ها در امور رسمی و اداری در کل قاره آمریکا ممنوع اعلام شد.

۵. Wade Davis. El río, exploraciones y descubrimientos en la selva amazónica página ۱۲۴

و سبب آشنا شدن ایشان با عقاید پروتستان می‌دانستند از این رو ترجیح می‌دادند که با ترجمه کتب مسیحی به زبان سرخ‌پوستی ایشان را با مسیحیت آشنا سازند. البته سرخ‌پوستان حق دسترسی به متن کتاب مقدس را نداشتند.^۱

توسعه فرهنگ اسپانیایی از دیگر فعالیت‌های تبلیغی مبلغین مسیحی اسپانیایی بود. می‌توان کلیساهای آمریکای لاتین را کلیساهای اسپانیایی تلفیق شده با هنر سرخ‌پوستان دانست. در مجسمه‌سازی سرخ‌پوستان متأثر از اعتقادات سرخ‌پوستی و رواج قربانی انسان برای خدایان بیشتر علاقه‌مند به ساختن مجسمه عیسی مسیح عَلَيْهِ السَّلَام با پیکر دریده و خون‌آلود بودند و البته قیافه وی را نیز به صورت سرخ‌پوستان می‌ساختند.

نسل‌کشی و قتل عام سرخ‌پوستان غیر مسیحی

بسیاری از اقوام سرخ‌پوست که حاضر به تغییر دین نشدند به کلی قتل عام شدند، بسیاری به بردگی گرفته می‌شدند و زنان مورد تجاوز قرار می‌گرفتند، کشتار سرخ‌پوستان به حدی بود تقریباً اکثر جمعیت سرخ‌پوست در آمریکای لاتین از بین رفتند. به عنوان مثال، جمعیت **مکزیک** در سال ۱۵۲۰ قبل از ورود فاتحان اسپانیایی ۲۵ میلیون نفر بود که این تعداد در سال ۱۵۹۵ تنها به ۱.۵ میلیون نفر کاهش یافت، یعنی در کمتر از یک قرن نسل‌کشی ۹۳ درصد سرخ‌پوستان قتل عام شده بودند. در ابتدای قرن ۱۶ میلادی جمعیت قاره آمریکای لاتین ۸۰ میلیون نفر بود^۲ که در نیمه قرن ۱۷ میلادی جمعیت قاره به کمتر از ۱۰ میلیون نفر کاهش پیدا کرد.^۳ فشار برای مسیحی کردن قاره آمریکا تا چندین قرن ادامه داشت، اجبار بومیان به مسیحیت در دوره استعمار سبب شد که بومیان در سال‌های بعد مواضع ضد کلیسایی داشته باشند. در نزد عمده محققان، مقامات و رهبران

۱. Jacopo fo, *Il libro nero del Cristianesimo*, Robinbook, página ۲۲۴.

۲. این آمار وقتی جالب‌تر می‌شود که بدانیم کل جمعیت دنیا در قرن شانزدهم از ۴۰۰ میلیون نفر تجاوز نمی‌کرده است و از بین رفتن ۸۰ میلیون نفر به معنای کم شدن یک پنجم از جمعیت جهان آن روز بوده است.

Jacopo fo, *Il libro nero del Cristianesimo*, pág. ۲۱۲

۳. Stannard, David, *American Holocaust: The Conquest of the New World*, Oxford University, pags. ۷۲-۷۳.

اسپانیایی، اشخاصی بی‌رحم و سودطلب بودند که تنها هدفشان استفاده از دسترنج و ثروت سرخ‌پوست‌ها بوده است.^۱

فرقه ژزوئیت^۲ در آمریکای لاتین

از زمانی که کلیسا بسیار ثروتمند شده بود تمایل چندانی برای تبلیغ نداشت. اما گروهی از مبلغان به نام ژزوئیت‌ها هم‌چنان برنامه‌های تبلیغی را با شور و شوق ادامه دادند. قلمروهای اسپانیا تقریباً تمام آمریکای جنوبی به استثنای برزیل، آمریکای مرکزی، مکزیک و مناطق وسیعی از ایالت متحده آمریکای کنونی و بخش وسیعی از هند غربی را در بر می‌گرفت. اولین هیئت‌های ثابت تبلیغاتی ژزوئیت‌ها در پرو (۱۵۶۷) و مکزیک (۱۵۷۲) اقامت گزیدند. بخش اعظم آموزش همگانی در اسپانیای جدید را که از لحاظ فرهنگی یکی از پیشرفته‌ترین مناطق در مستعمرات اسپانیا به شمار می‌آمد ژزوئیت‌ها به دست گرفتند. ژزوئیت‌ها در مدت چند قرن حضور و تبلیغ در آمریکای لاتین موفقیت‌های زیادی در مسیحی کردن سرخ‌پوستان داشتند. به عنوان مثال در سال ۱۷۴۹ چهار پنجم از مبلغین مسیحی، ژزوئیت بودند.^۳

عوامل گسترش مسیحیت کاتولیک در آمریکای لاتین

علاوه بر زور و فشار و اجبار سرخ‌پوستان و نسل‌کشی قبایلی که در مقابل مسیحیت مقاومت می‌کردند، عامل مهم دیگر که مهم‌ترین نقش را در مسیحی‌سازی داشت عارفان و راهبان اسپانیایی بودند. «اولین اندرو هیل» نویسنده کتاب عارفان مسیحی معتقد است که ویژگی خاص عرفان اسپانیایی خلق و خوی شدید زهدگرا و عمل‌گرا و در واقع

۱. واشبرن، سرزمین مرد سرخ پوست قانون مرد سفیدپوست، ص ۲۶-۲۵.

۲. در سال ۱۵۳۴ فرقه ژزوئیت توسط «ایگناسیو لویولا» در شهر پاریس تأسیس شد و در سال ۱۵۴۰ پاپ پابلو سوم «Pablo III» این فرقه را رسمی اعلام کرد. این گروه را می‌توان یگان رزمی تبلیغی مسیحیان دانست که تلاش‌های زیادی در دفاع از مسیحیت کاتولیک و پاپ در مقابل پروتستان‌ها انجام دادند.

۳. ۵۹۰ نفر در برزیل پرتغالی زبان، ۲۰۷۵ نفر در مستعمرات اسپانیا، ۱۰۴ تن در مناطقی که فرانسه ادعای مالکیت آنها را می‌کرد و تعداد کمی در مستعمرات انگلیس را مشغول به فعالیت تبلیغی بودند. <http://www.britannica.com>

ستیزه‌گر می‌باشد که کمتر به مسائل عاطفی توجه دارد، به نحوی که ایشان معتقدند که به هر قیمتی، باید از اصول دینی دفاع نمود و برای تبلیغ و نشر آنها تلاش کرد.^۱ مهم‌ترین عوامل و اقداماتی که مبلغین مسیحی و در رأس آن ژرژوئیت‌ها در مسیحی‌سازی بومیان به کار بستند عبارتند از:

۱. **زهدگرایی و ترک دنیا:** این ویژگی مبلغین مسیحی، خصوصاً فرانسسیکن‌ها^۲ سبب شده بود که حضور این افراد برای فاتحین هزینه‌ای نداشته باشد و نیز به عنوان رقیب در تصاحب غنائم و طلا تلقی نشوند.
۲. **حضور در میان فاتحین:** حضور این گروه‌ها در میان فاتحین اسپانیایی، تجاوز به مناطق مختلف آمریکای لاتین را به نام تبلیغ دین مسیح توجیه می‌کرد و همین جنبه قداست‌بخشی، روحیه و انگیزه زیادی به سربازان می‌داد.
۳. **تجرد راهبان:** این سبب شده بود که آنها بدون داشتن تعلق به خانواده و فامیل بتوانند تمام عمر خود را وقف تبلیغ در مناطق فتح شده کنند.^۳
۴. **تعهد راهبان به تبلیغ مبانی اعتقادی کلیسای کاتولیک:** تعهد آنها سبب شده بود که تنها مسیحیت کاتولیک در آمریکای لاتین تبلیغ شود. راهبان فرانسسیکن^۴ ماموریت آموزش و تبلیغ سرخ‌پوستان و **دومینیکن‌ها** مسئولیت دادگاه‌های تفتیش عقاید در اسپانیا و سرزمین‌های جدید را بر عهده داشتند.^۵
۵. **تأکید بر جاذبه‌های عرفانی و مکاشفات:** این اقدام یکی از عوامل مهمی بود که در تبلیغ و توسعه مسیحیت نقش موثری داشت.^۶

۱. هیل، عارفان مسیحی، ص ۲۲۴.

۲. در تمام فتوحات در کنار اسپانیایی‌ها، راهبان خصوصاً فرانسسیکن حضور داشتند.

۳. Joan Baptista Torelló: «El celibato sacerdotal, una sana provocación», ACI Prensa, ۲۴ de mayo de ۱۹۹۵.

۴. Royo Mejía, Alberto, Los comienzos de la Inquisición en América, <http://infocatolica.com>.

۵. Royo Mejía, Alberto, Los comienzos de la Inquisición en América, <http://infocatolica.com>.

۶. صدها حرم و قدیسه در آمریکای لاتین وجود دارد که مردم کاتولیک اعتقاد دارند ایشان صاحب کرامات و معجزات فراوان

۶. بهره‌برداری از صنعت چاپ برای نشر و توزیع کتب عرفانی مطابق با آموزه‌های

کلیسای کاتولیک: این اقدام سبب شده بود تنها منبع موجود مسیحیت در طول قرن‌ها، منابع مورد تأیید کاتولیک‌ها باشد.

۷. تأکید بر آموزش نظام‌مند و تأسیس دانشگاه‌ها و صومعه‌ها و بهره‌برداری از

استعدادهای بومی در تأسیس دیرها و دانشگاه‌های مسیحی: البته مدیریت آنها بر عهده راهبان مسیحی ژزوئیت یا فرانسیسکن اروپایی بود.

۸. حمایت گسترده پاپ از حضور راهبان و تقدیس ایشان: این امر سبب شده

بود راهبان از مناطق مختلف اروپا از جمله اسپانیا، فرانسه، ایتالیا، پرتغال و... برای تبلیغ مسیحیت کاتولیک به آمریکای لاتین سفر نمایند.

۹. حمایت مستقیم پادشاه و ملکه اسپانیا از ترویج مسیحیت و مبلغین مسیحی: این

عمل سبب شده بود فاتحین برای توجیه کشورگشایی‌های خود بر امر مسیحی‌سازی سرخ‌پوستان تأکید نمایند.

۱۰. بی‌باکی و روحیه تبلیغی بالای راهبان خصوصا ژزوئیت‌ها سبب شده بود

در بدترین شرایط و در ناامن‌ترین مناطق به تبلیغ مسیحیت بپردازند. هزاران مبلغ مسیحی در این راه کشته شدند که توسط کلیسا به عنوان شهید اعلام شدند.^۲

همه این عوامل سبب شد که مسیحیت در کمتر از چند قرن تمام قاره آمریکا را فرا

بگیرد. امروزه آمریکای لاتین بیشترین تعداد کاتولیک‌های دنیا را در خود جای داده است.

کشور برزیل با داشتن حدود ۲۰۰ میلیون جمعیت بزرگترین کشور کاتولیک دنیا است که بیش از ۷۵٪ جمعیت آن از پیروان این مذهب می‌باشند، کشور مکزیک نیز با داشتن

هستند و حتی بر سر مزار ایشان به زیارت رفته و تبرک می‌جویند.

Velarde, Héctor, "ITINERARIOS DE LIMA", Iglesia y Santuario de Santa Rosa, Patronato de Lima, página ۴۳

۱. بیش از ۷۴۴ نفر از راهبان اسپانیایی و ۴۱ نفر از راهبان لاتینی (که در آمریکای لاتین به تبلیغ مشغول بودند) توسط پاپ‌ها به عنوان قدیس و دارای معجزه شناخته شدند. (رک: <http://www.santopedia.com>)

۲. Vernon, Edward W. Las Misiones Antiguas: The Spanish Missions of Baja California, ۱۶۸۳-۱۸۵۵. Viejo Press, Santa Barbara, California. ۲۰۰۲

۱۱۰ میلیون جمعیت به عنوان دومین کشور کاتولیک دنیا می‌باشد که هر دو در آمریکای لاتین قرار دارند.^۱

پروتستان‌ها در آمریکای لاتین

از ابتدای ورود اسپانیایی‌های کاتولیک تا قرن نوزدهم میلادی در طول سه قرن (۱۴۹۲-۱۸۰۸) کاتولیک‌ها به شدت با نهضت‌های اصلاح‌گرای پروتستان برخورد می‌کردند و اجازه نمی‌دادند که این گروه‌ها در دنیای جدید وارد شوند و در این مبارزه دادگاه‌های تفتیش عقاید به شدت عمل زیادی با افراد مشکوک برخورد می‌کرد. یکی از رسالت‌های مبلغین ژزوئیت نیز مبارزه و جلوگیری از انتشار عقاید پروتستان در دنیا بود. همین ممنوعیت‌ها سبب شد که تا قرن‌ها کاتولیک بتوانند به عنوان تنها کلیسای رسمی در آمریکای لاتین مطرح باشند.^۲

ممنوعیت ورود کتاب و تبلیغات پروتستان

در پی تشکیل دادگاه‌های تفتیش عقاید در اسپانیا هر چند سال یک لیست از کتاب‌های ممنوعه توسط کلیسای کاتولیک اعلام می‌شد. این کتاب‌ها به علت ترویج اندیشه‌های ضد عقاید رسمی کلیسا، ممنوع اعلام می‌شدند. البته کتاب‌های مذهبی مانند ترجمه کتاب مقدس نیز در فهرست کتاب‌های ممنوعه قرار داشت.^۳

روش اسپانیایی‌ها در مستعمراتشان به این نحو بود که اجازه نمی‌دادند تبعه‌های کشورهای غیر اسپانیا به مناطق تحت سلطه ایشان وارد شوند و آن را ممنوع اعلام کرده بودند. همین امر سبب شد در منطقه آمریکای لاتین تنها مسیحیت کاتولیک که دین رسمی کشور اسپانیا بود رشد یابد و فرصت برای مطرح شدن دیگر گرایش‌های دینی و از جمله تبلیغات پروتستان‌ها به وجود نیاید.^۴

۱ . U.S. Department of State «Brazil» International Religious Freedom .http://www.state.gov/p/wha/ci/br/

۲ . http://es.wikipedia.org/wiki/Protestantismo_en_Latinoamérica

۳ . http://es.wikipedia.org/wiki/Inquisición_española

۴ . پندل، تاریخ آمریکای لاتین، ص ۶۲

عوامل گسترش پروتستان‌ها و ضعف کلیسای کاتولیک

۱. فرمان پاپ علیه فرقه ژزوئیت

گستره، اعتبار و جایگاه آموزشی و علمی ژزوئیت‌ها سبب بی‌اعتبار شدن سایر فرقه‌های مسیحی شده بود. همین امر انگیزه‌های مخالفت با این فرقه را در سیاسیون و رهبران دیگر فرقه‌ها ایجاد نمود. در نتیجه آموزه‌ها، اهداف و اعمال ژزوئیت‌ها مورد انتقاد شدید قرار گرفت و به این ترتیب، مسأله مصلحت از بین بردن فرقه ژزوئیت از حدود اواسط قرن ۱۸ به مسئله اصلی کلیسا و سیاست‌های اروپا تبدیل شد. به دنبال عدم حمایت پاپ و واتیکان از ژزوئیت‌ها، اخراج آن‌ها از کشورهای لاتین در بین سال‌های ۱۷۵۹ و ۱۷۶۸ آغاز شد و تضعیف فرقه راه را برای سرکوبی کامل آن هموار کرد.

۲. انقلاب فرانسه، ناپلئون و تسخیر اسپانیا

اسپانیا که قدرت برتر کلیسای کاتولیک رومی بود و با فتوحات آمریکای لاتین ثروتمند شده بود، به واسطه جنگ‌های بسیار تحلیل رفته بود. در قرن هجده میلادی نقد کتاب مقدس و زیر سؤال رفتن سنت‌های کلیسای کاتولیک - که از قرن شانزدهم آغاز شده بود - تقریباً سراسر اروپا را فراگرفته بود. با شروع انقلاب فرانسه در سال ۱۷۸۹ و به دنبال آن به حکومت رسیدن «ناپلئون بناپارت»^۱ در سال ۱۷۹۹ کلیسای کاتولیک در فرانسه از قدرت کنار رفت و به شدت تضعیف شد.^۲ به دنبال ضعف نظامی اسپانیا، ناپلئون در سال ۱۸۰۶ به این کشور لشکرکشی کرد و اسپانیا و پرتغال را اشغال نمود. در این جنگ بسیاری از صومعه‌ها که از پادشاه اسپانیا حمایت می‌کردند ویران شدند.^۳ با تضعیف حکومت مرکزی در اسپانیا فرمانداران و مالیات‌دهندگان در آمریکای لاتین علیه حاکمان محلی اسپانیایی شوریدند و کشورهای آمریکای لاتین به تدریج تا سال ۱۸۵۵ مستقل و از اسپانیا جدا شدند.

۱. Napoleón Bonaparte (۱۷۶۹ - ۱۸۲۱)

۲. کونگ، تاریخ کلیسای کاتولیک، ص ۲۰۳-۲۲۱.

۳. Guía de Zaragoza, Imprenta y Librería de Vicente Andrés, editor, ۱۸۶۰

۳. مقابله کلیسا با رهبران استقلال طلب

کلیسای کاتولیک منطقه که مهم‌ترین متحد پادشاه اسپانیا در طول دوران استعمار بود، به مخالفت با نهضت‌های استقلال برخاست. چون دستگاه اقتصادی و سیاسی گسترده کلیسا در منطقه با استقلال کشورها به خطر می‌افتاد، لذا کلیسا در طول جنگ‌های استقلال مخالفت با فرماندار اسپانیا را محکوم کرده و خود نیز برضد جنبش‌های استقلال طلب و آزادی خواه می‌جنگید. استقلال یافتن کشورهای لاتین ضربه بزرگی به منافع اقتصادی کلیسا بود چرا که هر ساله صندوق‌های پر از طلا و نقره از عایدات این زمین‌ها به واتیکان می‌فرستاد.^۱ در مقابل، رهبران استقلال طلب مانند **سیمون بولیوار** نیز به مبارزه با کلیسای کاتولیک برخاستند. وی کلیسا را متهم به همکاری با استعمارگران اسپانیایی می‌دانست و معتقد بود کلیسا در طول قرن‌ها از ایمان مردم سوءاستفاده کرده و با توجیه حق حاکمیت مقدس پادشاه اسپانیا، در خدمت استعمارگران بوده است.^۲ کلیسا حرکت‌های استقلال طلبانه به رهبری سیمون بولیوار را محکوم و با شیطانی خواندن آن، مردم را به مقابله با بولیوار فرا خواند.^۳ بولیوار در مقابله با کلیسا تا جایی پیش می‌رود که **قرآن کریم** را به عنوان مرجعی مناسب برای نوشتن قانون اساسی پیشنهاد می‌کند.^۴

۴. دولت‌های ملی و لائیک در منطقه

با روی کار آمدن دولت‌های ملی و لائیک در آمریکای لاتین فعالیت‌های کلیسای کاتولیک به شدت محدود شد. پای‌بندی شدید به سنت‌ها و عدم نوآوری جای خود را به عقل‌گرایی، رویکرد تجربه‌گرایانه علمی و نقد آموزه‌های دینی داد. کلیسا وجهه خود

۱. Guadalupe Rivera and Marin de Iturbe, La propiedad territorial en México ۱۳۰۱-۱۸۱۰, pag. ۲۳۷

José María Luis Mora, México y sus revoluciones, Fondo de Cultura Económica; First edition ۱۹۸۶

۲. Piñango, Sócrates, Bolívar y la religión, encontrarte.aporrea.org/media/۶۸/bolivar.pdf

۳. Mier Hoffman, Jorge. Bolivar y la Iglesia. www.simon_bolivar.org

۴. نامه سیمون بولیوار به دانیل فلورنسیا (Daniel Florencio OLeary) در تاریخ ۱۳/۹/۱۸۲۹ در شهر گویاکیل اکوادور (Guayaquil): «من فکر می‌کنم که برای آمریکای لاتین بهتر این است که به سراغ قرآن برویم به جای این که بخواهیم از الگوی دولت ایالت متحده آمریکا تقلید کنیم، هرچند که (مدعی شوند) بهترین دولت دنیا باشد.»

Monsalve, José Dolores, El ideal político del libertador Simon Bulivar, página ۲۵۱

را کم کم از دست می‌داد و با ظهور ایدئولوژی‌های «لائیک» و ضد دینی در این سالها، گفتمان‌های ضد دینی در جامعه غالب می‌شد.^۱ لذا آزار و اذیت انجمن‌های رهبانی و اخراج آنها از برخی کشورهای منطقه به صورت امری عادی درآمد.^۲

۵. توسعه مراکز علمی و دانشگاهی

هر چند که اولین دانشگاه‌های کاتولیک^۳ در مکزیک و پرو در سال ۱۵۵۱ به دستور «کارلوس پنجم»^۴ ساخته شد. این دانشگاه‌ها مراکزی برای آموزش‌های دینی تحت نظر کلیساها بودند. به تدریج در کنار مسائل دینی رشته‌های دیگر در این دانشگاه‌ها افزوده شد. اما به تدریج با رشد نهضت‌های عقل‌گرایی در اروپا و نفوذ پروتستان‌ها در مراکز علمی دانشگاهی، در آمریکای لاتین نیز از نفوذ کلیسا در مراکز دانشگاهی کاسته شد و به تدریج تفکرات مخالف کلیسا جایگاه خود را در مراکز دانشگاهی پیدا کرد.^۵ البته

۱. به عنوان مثال در قانون اساسی مصوب سال ۱۸۵۷ دولت مکزیک دولتی لائیک معرفی شده و قدرت کلیسا به شدت محدود گشته است. (www.cervantesvirtual.com)

۲. Eliade, Mircea, the encyclopedia of religion, vol.۳, pag. ۳۹۳

۳. این مراکز وظیفه آموزش علوم دینی را داشتند و بیشتر به تربیت مبلغ و راهب می‌پرداختند.

۴. Carlos V ۱۵۰۰-۱۵۵۸

۵. صدها دانشگاه کاتولیک در آمریکای لاتین فعال هستند که اساتید و منابع اکثر رشته‌های ایشان لائیک و حتی ضد دین هستند، در زیر به تعدادی از مهم‌ترین آنها اشاره می‌کنیم:

Argentina : Universidad Católica Argentina (UCA) : <http://www.altillo.com>
 México: Universidad Católica de México INICIO : [http://universidadcatolica .mx](http://universidadcatolica.mx)
 Panamá: Universidad Católica Santa María La Antigua (USMA) : <http://usmapanama.com>
 Colombia: Universidad Católica de Colombia : <http://www.ucatolica.edu.co>
 Brasil: PUC-SP - Pontificia Universidade Católica de São Paulo: www.pucsp.br
 PUC-Rio - Pontificia Universidade Católica do Rio de Janeiro : www.puc-rio.br
 Paraguay: Universidad Católica Nuestra Señora de la Asunción: [www.uc .edu .py](http://www.uc.edu.py)
 Chile: Pontificia Universidad Católica de Chile (PUC) : www.uc.cl
 Uruguay: Universidad Católica del Uruguay: www.ucu.edu.uy
 Bolivia: Universidad Católica Boliviana "San Pablo" : www.ucb.edu.bo
 Honduras: Universidad Católica de Honduras : www.unicah.edu
 Ecuador: Pontificia Universidad Católica del Ecuador : www.puce.edu.ec
 Venezuela: Universidad Católica Andrés Bello : www.ucab.edu.ve

بومیان و سیاه‌پوستان نیز با مطالعه تاریخ فتوحات به جنایات کلیسای کاتولیک پی بردند و از آن فاصله گرفته و جذب دیگر گروه‌ها از قبیل پروتستان و سنت‌های بومی شده‌اند، البته افرادی که اهل تحقیق و مطالعه در حوزه ادیان هستند بیشتر در مرحله اول ضد کلیسا و بی‌دین^۱ و در صورت دسترسی به منابع اسلامی، مسلمان می‌شوند.

شروع فعالیت رسمی گروه‌های پروتستان

به دنبال استقلال کشورهای آمریکای لاتین از اسپانیا در آغاز قرن نوزدهم میلادی به تدریج آزادی‌های دینی ایجاد شد. دادگاه‌های تفتیش عقاید برچیده شد. بسیاری از نویسندگان قانون اساسی کشورهای تازه به استقلال رسیده از اعضای گروه‌های ماسونی بودند که با کلیسای کاتولیک رابطه خوبی نداشتند و همین امر سبب شده بود قوانین جدید به نفع کلیسا تنظیم نشوند. با ضعف دولت اسپانیا و شروع نهضت‌های استقلال‌طلبی به تدریج گروه‌های ملی و لیبرال در منطقه به قدرت رسیدند و فعالیت مبلغین پروتستان گسترش پیدا کرد. یکی از علل مهم حمایت دولت‌های استقلال یافته از توسعه فعالیت گروه‌های پروتستان، مقابله با اسپانیای کاتولیک بود. چون در طول جنگ‌های استقلال، کلیسا حامی و متحد اصلی استعمار اسپانیا بود. روابط تجاری با کشورهای پروتستان از قبیل هلند و انگلستان به رشد و توسعه فعالیت‌های تبلیغی کمک می‌کرد. به تدریج با افزایش آزادی‌های مذهبی در نیمه دوم قرن نوزدهم اولین گروه از مبلغین پرسبیتری^۲ و متدیست^۳ و جماعت‌گرا^۴ در سال ۱۸۷۲ به صورت رسمی فعالیت خود را در کشورهای مکزیک، برزیل، شیلی، آرژانتین و کوبا آغاز نمودند.^۵ در ابتدا اعضای گروه‌های پروتستان

۱. Atheism: Ateo اولین اجلاس بین‌المللی بی‌دین‌های جهان «Primer Congreso Mundial de Ateos» در سال ۲۰۰۱ در شهر بوگوتا کلمبیا برگزار شد. رک: به سایت‌های: <http://ateos.org> و نیز:

<http://escuelaideologica.org>

۲. Presbiterianos

۳. Metodistas

۴. Congregacionalistas

۵. Qualben, Lars P.; A History of the Christian Church, décima edición, publicada

را افراد فقیر جامعه تشکیل می‌دادند، ولی به تدریج با توسعه آموزش و روابط و تبلیغات گسترده این گروه‌ها خصوصاً ارتباط مستقیم با سیاست‌مداران لیبرال، به تدریج پروتستان‌ها که در اواخر قرن نوزدهم تنها یک اقلیت کم اهمیت بودند تبدیل به یک گروه مهم شدند که در پایان قرن بیستم جمعیت قابل توجهی - در برخی منابع بیش از ۲۵ درصد - جمعیت کل آمریکای لاتین را تشکیل می‌دهند.^۱

مسیحیت معاصر در آمریکای لاتین

آمریکای لاتین هم اکنون یکی از بزرگترین حوزه‌های فرهنگ مسیحی است که از به هم پیوستگی و هم‌زیستی مردمان بومی و سرخ‌پوست دارای ادیان اولیه و ابتدایی و مهاجران اروپایی کاتولیک شکل گرفته است. مهاجرت گسترده آفریقاییان در بسیاری از مناطق این منطقه (خصوصاً در برزیل، کوبا، هائیتی و کلمبیا) و مهاجرت‌های بعدی مردمان اروپا، تأثیر زیادی بر دین‌داری و فرهنگ مردم منطقه گذاشته است و باعث شکل‌گیری سنت‌های دینی ممزوج از فرهنگ، سنت‌های مختلف شده است.^۲ وضعیت سیاسی موجود در منطقه و روی کار آمدن جنبش‌های مردمی با گرایشات بومی و طرفدار سرخ‌پوستان، سبب تأکید بر فرهنگ‌های بومی آمریکای لاتین و سنت‌های دینی گذشته است. همین امر سبب شده است که امروزه مسیحیت انعطاف بیشتری نسبت به سرخ‌پوستان و آداب و رسوم ایشان داشته باشد.^۳

۱. کلیسای کاتولیک

بیش از ۵۶۰ میلیون نفر از مردم دنیا در آمریکای لاتین زندگی می‌کنند که بیش از ۷۰ درصد آنان پیرو کلیسای کاتولیک هستند. در نتیجه نزدیک به یک سوم از کاتولیک‌های جهان در این منطقه زندگی می‌کنند. در آرژانتین ۷۸ درصد کاتولیک هستند که در برنامه‌های

por Thomas Nelson & Sons, página ۲۳۴-۲۷۴

۱ . Vila, Samuel y Santamaría, Darío; Enciclopedia Ilustrada de Historia de la Iglesia, Libros CLIE, página ۳۴۲

۲ . والز، مسیحیت در جهان معاصر، ص ۷۰.

۳ . همان، ص ۷۱.

کلیسا شرکت می‌کند و ۱۲ درصد پروتستان می‌باشند. البته اعتقاد به قدیس‌ها و قدیسه‌ها جایگاه ویژه‌ای در دین‌داری مردم آرژانتین دارد.^۱ در مکزیک حدود ۸۸ درصد کاتولیک و ۹ درصد پروتستان هستند.^۲ در ونزوئلا حدود ۹۶ درصد مسیحی هستند که از این میان حدود ۱۰ درصد را گروه‌های مختلف پروتستان از قبیل پنطیکاست، مورمون، شاهدان یهوه و... تشکیل می‌دهند.^۳ در کلمبیا ۸۷.۳ درصد کاتولیک و ۱۱.۵ درصد پروتستان هستند.

یکی از نقاط ضعف کلیسای کاتولیک این منطقه، کمبود کشیش و اتکاء کلیسای کاتولیک به اعزام کشیش از کشورهای خارجی است. در دهه‌های اخیر کشیشان اعزامی از آمریکا و اروپا فعالیت‌های و تبلیغات گسترده در میان قبایل سرخ‌پوست مناطق کوهستانی داشتند.^۴

در حال حاضر اکثر مردم جمهوری‌های آمریکای لاتین، کاتولیک به حساب می‌آیند، ولی آزادی مذهب در کلیه قوانین این کشورها تضمین شده است. البته در کشورهایی مانند ونزوئلا، کلمبیا و آرژانتین، کاتولیک، دین رسمی و دولتی به حساب می‌آید و توجه خاصی به آن می‌شود.^۵

es.catholic.net : سایت رسمی اطلاع‌رسانی کلیسای کاتولیک در آمریکای لاتین می‌باشد.

www.cnbb.org.br : کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) برزیل (زبان پرتغالی)

www.cem.org.mx : کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) مکزیک

www.cev.org.ve : کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) ونزوئلا

www.episcopado.org : کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) آرژانتین

www.cec.org.co : کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) کلمبیا

www.iglesia.cl : کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) شیلی

۱. در سایت www.redargentina.com به اکثر این اعتقادات سنتی و افسانه‌های محلی آرژانتین اشاره کرده است.

۲. http://es.wikipedia.org/wiki/Religion_en_Mexico

۳. سایت رسمی آمار دولت ایالت آمریکا:

www.state.gov : International Religious Freedom Report ۲۰۰۸

۴. الدر، تاریخ کلیسای مسیح از سال ۱۶۰۰ تا ۱۹۷۰ میلادی، ص ۱۸۹.

۵. مصطفوی کاشانی، پایان صد سال تنهایی: سیری در اعتقادات مذهبی مردم آمریکای لاتین، پاورقی ص ۴۸.

www.episcopal.org.py: کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) پاراگوئه
 www.iglesia.org.bo: کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) بولیوی
 www.iglesiaticolica.ec: کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) اکوادور
 www.iglesiaticolica.org.pe: کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) پرو
 www.iglesia.org.pa: کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) پاناما
 www.iglesiaticolica.org.gt: کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) گواتمالا
 www.cen-nicaragua.org: کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) نیکاراگوئه
 www.iglesiaticubana.org: کلیسای اسقفی رومی (کاتولیک) کوبا
 www.iglesiauruguay.com و iglesiaticolica.org.uy: کلیسای اسقفی (کاتولیک) اروگوئه
 www.iglesia.org: سایت اطلاع رسانی کلیسای کاتولیک آرژانتین
 www.sagradahostia.org: معابد قدیسان کاتولیک مکزیک
 www.aica.org: خبرگزاری رسمی کلیسای کاتولیک رومی^۱ آرژانتین
 www.catolico.org: شامل اعتقادات، اعتقاد نامه‌ها و اطلاعیه‌های رسمی پاپ و نیز اخبار و رادیو آنلاین.^۲
 www.ewtn.com/spanish: شبکه تلویزیونی کاتولیک که در تمام کشورهای آمریکای لاتین از طریق ماهواره و نیز کانال‌های کابلی قابل دسترسی می‌باشد.^۳
 www.franciscanos.org: سایت رسمی فرانسیسکن‌ها به همراه دایره‌المعارف کامل قدیسان این فرقه است.
 www.franciscanos.net: کتابخانه فرانسیسکن‌ها به همراه کتب اسپانیایی و لاتین
 www.santopedia.com: دایره‌المعارف قدیسین دنیا به ترتیب سال، کشور، فرقه به همراه تاریخ
 www.arzobispadodelima.org: مجمع اسقفان لیما پرو

۱. کلیسای کاتولیک غیر رومی نیز در آرژانتین وجود دارد که از اهمیت کمتری برخوردار است:

catolicnorom.galeon.com

۲. www.catolico.org/enlaces/ingles/a_english.htm

۳. A Corazon Abierto TV/ Agape TV / TV A. Marínez /Cetelmon TV/CTV Vaticano/ eCatólico TV/ EWTN TV/ Juan ۱۹ TV / María Visión TV / Mi fe Católica TV / Monte María TV /Radio María Panamá TV /RedCM TV/ Santo Rosario TV /S. Catolico TV / TV Católica

infocatolica.com: کتابخانه دیجیتال و مقالات در مورد مسیحیت کاتولیک در آمریکای لاتین

www.bac-editorial.com: کتابخانه نویسندگان مسیحی کاتولیک اسپانیایی زبان

www.jesuitas.es: سایت رسمی ژرژیت‌های اسپانیا

۲. الهیات آزادی‌بخش^۱

قرن بیستم میلادی شاهد تحولات اجتماعی و بحران‌های دینی و اخلاقی ناشی از مدرنیته بوده است. این تحولات، با مشکلات تبعیض نژادی، فقر، ظلم و استثمار منابع در آمریکای لاتین همراه بوده است. همین امر مسئولیت اجتماعی کلیسا به عنوان نهاد دینی را سنگین‌تر می‌نمود. کلیسای کاتولیک از دهه ۱۹۶۰م به بعد، برای حل این مسائل کنفرانس‌های متعددی برگزار نمود. برخی کشیشان معتقد بودند برای تحقق اراده خدا برای سعادت انسان، ایجاد اصلاحات برای گسترش عدل و مقابله با ظلم و فساد در جامعه از جمله وظایف نهاد دین می‌باشد. گسترش این اعتقاد باعث آگاهی و توجه بیشتر مسیحیان به مسائلی گردید که پیش از این، به وسیله تفکر مارکسیستی مطرح شده بود. تحلیل اقتصادی مارکسیستی تا مدتی الهی‌دانان و کشیشان جوان منطقه را تحت تأثیر قرار داد.^۲ لذا جنبشی در درون کلیسای با اولویت‌بخشی به عمل یا کردار^۳ در مقابل اندیشه در الهیات مسیحی شکل گرفت که به ساختار جدیدی از الهیات مسیحی و سازمان کلیسا در منطقه منجر شد.^۴ با پیدایش الهیات آزادی‌بخش، پیوند استوار میان کلیسا و دولت، در حمایت از تغییرات اجتماعی و سیاسی و اقتصادی برخاسته از اجتماعات مسیحی توده مردم، به چالش کشیده شد و این حرکت توانست در مقابل گروه‌های پروتستانی انجیلی (اونجیلیست)، به موفقیت نسبی دست یابد.^۵

ترجمه کتاب «الهیات آزادی‌بخش»^۶ اثر گوستاو گوتیرز^۷، نخستین تئوریسین پرویی

۱. Liberation Theology

۲. مک لالن، مسیحیت و سیاست، صص ۶۸-۷۸

۳. Praxis

۴. مک گراث، درسنامه الهیات مسیحی، ج ۱، ص ۲۳۳.

۵. گرنز و السون، الاهیات مسیحی در قرن بیستم، ص ۳۲۶.

۶. Theology of liberation

۷. Gustavo Gutierrez

این هیات در سال ۱۹۷۱م، به زبان انگلیسی و دیگر زبان‌ها، این رویکردها و مضامین را به اروپا و دیگر قاره‌ها برد.^۱

از نظر این هیات، در طی قرون گذشته، کلیسای کاتولیک در آمریکای لاتین، حامی و متحد حکومت‌ها بوده است، اما اکنون باید به این رویه خاتمه داده شود و کلیسا باید خود را وقف محرومان و فقرا سازد. آنها سخن گفتن از کلیسای فقیران را کافی نمی‌دانند و معتقدند که کلیسا باید خود کلیسایی فقیر باشد.^۲

وضعیت کنونی هیات آزادی‌بخش

با شکست سوسیالیسم، اضمحلال و تفرقه چپ‌گرایان منطقه، حاکمیت نسبی دموکراسی و بازگشت سیاست اقتصادی نولیبرالی در منطقه آمریکای لاتین، مخالفت‌های فراوان واتیکان، شکست رژیم ساندنیست‌ها در نیکاراگوئه در اوایل دهه ۹۰ میلادی، و رشد پروتستانسیسم انجیلی در میان گروه‌هایی که مروجین هیات آزادی‌بخش آنها را به عنوان هسته اصلی و پایگاه خود تلقی می‌کردند، به این احساس دامن زده شد که هیات آزادی‌بخش رو به نابودی است. اما در اواخر دهه ۹۰ میلادی بارقه‌های امید برای احیای این هیات پدیدار گشت. با روی کار آمدن «هوگو چاوز» با شعارهای انقلابی، عدالت‌خواهانه و ضدآمریکایی‌اش در ونزوئلا به عنوان رئیس جمهور، باعث فعالیت جدیدتر رهبران این هیات شد. با ادامه روند بیداری سیاسی در این منطقه در ابتدای قرن بیست و یکم میلادی با استمرار و مقاومت «هوگو چاوز» در برابر کارشکنی‌های مختلف از سوی سرمایه‌داران و آمریکایی‌ها، روی کار آمدن «دانیل اورتگا» به ریاست جمهوری نیکاراگوئه، انتخاب «اوو مورالس»^۳ در بولیوی، «رافائل کوره آ»^۴ در اکوادور و «فرناندو لوگو»^۵ در پاراگوئه باعث توجه مجدد به این هیات و امیدواری فعالان این

۱. اندرو، مسیحیت در جهان امروز، ص ۹۸.

۲. گرنز و السون، الاهیات مسیحی در قرن بیستم، ص ۳۱۶ و ص ۳۲۴.

۳. Evo Morales

۴. rafael correa

۵. fernando logo اسقف سابق کلیسای آزادی‌بخش.

الهیات شد. فعالیت‌های مطبوعاتی و رسانه‌ای برخی از رهبران از جمله «لئوناردو بوف»^۱ در طی سال‌های اخیر بیشتر شد و تکیه زدن کاردینال جوزف راتزینگر، منتقد سرسخت این الهیات، به مسند پاپی - با نام پاپ بندیکت شانزدهم - نیز بر شدت فعالیت‌های آنها افزود.^۲ جالب است که بوف، شرط حیات الهیات آزادی‌بخش را پای‌بندی به اصول مسیحیت انقلابی می‌داند. وی در مورد آینده مذاهب در آمریکای لاتین می‌گوید: «مهم‌ترین امر در حال حاضر برگزاری ارتباط با اسلام و یافتن مفاهیم مشترک در اسلام و مسیحیت است».^۳

۳. کلیساهای پروتستان

با این‌که آمریکای لاتین بیش از سه قرن تحت نفوذ کاتولیسم بوده و هنوز هم آن را سرزمینی کاتولیک مذهب و وابسته به کلیسای واتیکان می‌دانند، اما با موج فرهنگی دینی جدی پروتستانتیسم مواجه شده است و میلیون‌ها نفر از مردم این قاره به شاخه‌های مختلف آن به ویژه انجیلی‌ها^۴ و پنطیکاست‌ها^۵ می‌گریند. خوزه کامبلین (خوسه کُملین^۶) و انریکو داسل^۷ - از رهبران الهیات آزادی‌بخش - بر این باورند که سیاست‌های محافظه‌کارانه کلیسای کاتولیک، عاقبت اقشار فقیر جامعه را به آغوش پنطیکاست‌ها سوق خواهد داد.^۸ اگرچه بسیاری کارشناسان معتقدند که تار و پود جامعه آمریکای لاتین با کاتولیسم در هم تنیده شده است و رشد پروتستانتیسم نمی‌تواند با آن رقابت کند، ولی گرایش

۱. Leonardo Boff

۲. رک: سایت شخصی بوف: www.Leonardoboff.com.

۳. مصطفوی کاشانی، پایان صد سال تنهایی: سیری در اعتقادات مذهبی مردم آمریکای لاتین، ص ۱۵۱.

۴. Evangelical Prtestanism، پروتستانتیسم انجیلی (اونجلیست‌ها) نخله‌ای از فرقه پروتستان که پیروان تأکید خاصی بر جایگاه کتاب مقدس در زندگی مسیحی دارد. امروزه آیین انجیلی بر ۴ پیش فرض زیر استوار است: ۱. مرجعیت کتاب مقدس، ۲. انحصار رهایی در مرگ مسیحی بر صلیب، ۳. نیاز به نو گروهی شخصی، ۴. ضرورت، دوستی و فوریت تبلیغ مسیحیت. (مک گراث، درسنامه الهیات مسیحی، ج ۱، ص ۲۴۲)

۵. Pentecostalism، اصطلاح Pentecostal اشاره به حوادثی دارد که در روز عید پنجاهه روی داده است. پنطیکاست اشاره‌ای است به هیوط روح القدس بر رسولان در پنطیکا یا عید پنجاهه. این اصطلاح به نهضت گسترده‌ای در بین مسیحیان پروتستان اطلاق می‌شود که بر تعمید روح تأکید می‌ورزند. (مک گراث، درسنامه الهیات مسیحی، ج ۱، ص ۲۴۵)

۶. Jose Comblin

۷. Enrigue Dussell

۸. هینس، دین جهانی شدن و فرهنگ سیاسی در جهان سوم، صص ۲۶۶-۲۶۷.

روز افزون به پروتستان از دیگر فرقه‌ها و ادیان، فوق‌العاده سریع و گسترده بوده است. در این میان سرمایه‌گذاری و اعزام مبلغینی از کلیساهای پروتستان ایالات متحده آمریکا در افزایش پیروان این فرق تاثیر زیادی داشته است.^۱ رشد فزاینده آیین پروتستان را می‌توان از ویژگی‌های مهم مسیحیت منطقه در این قرن نام برد.^۲

سایت‌های فعال انجیلی

www.iglesia.net سایت تبشیری مبلغین انجیلی. در این سایت بخش چت به آدرس زیر وجود دارد: chatcristiano.iglesia.net این بزرگ‌ترین سایت چت مسیحی است که ۲۰۰ الی ۱۰۰۰ نفر عضو آنلاین دارد. در این سایت همیشه تعدادی کشیش انجیلی به صورت آنلاین حضور دارند و به پرسش‌های دینی جواب می‌دهند.

www.oikoumene.org این سایت به پنج زبان انگلیسی، اسپانیایی، فرانسوی، آلمانی و روسی و متعلق به گروه انجیلی «شورای جهانی کلیسا»^۳ است که ۳۴۹ شعبه در کشورهای مختلف جهان دارد. در این سایت با کلیک بر کشور آمریکای لاتین مشخصات آن کشور و نیز درصد مسیحیان و فرقه‌های آن به تفکیک جمعیت را نمایش می‌دهد.^۴

Espanol.lakewood.cc کلیسای «لیک وود»^۵ واقع در ایالت آریزونا در منطقه نگراس است که علاوه بر برنامه اصلی به زبان انگلیسی، سخنرانی به زبان اسپانیایی نیز در آن برگزار می‌شود.

www.enlace.org شبکه تلویزیونی «ان ل سه»^۶ - تأسیس ۱۹۸۸م - یکی از پربیننده‌ترین شبکه‌های تبشیری آمریکای لاتین است که با داشتن ۲۳ شعبه در اکثر کشورهای آمریکای لاتین، مراسم کلیساهای مهم این منطقه را در بیش از ۱۲۰ کشور

۱. مصطفوی کاشانی، پایان صد سال تنهایی: سیری در اعتقادات مذهبی مردم آمریکای لاتین، ص ۱۱۵.

۲. والز، مسیحیت در جهان امروز، ص ۷۱.

۳. Consejo Mundial de la iglesia

۴. www.oikoumene.org/es/iglesias-miembros.html

۵. Lakewood Church

۶. TBN ENLACE :www.enlace.org

جهان از ماهواره و کانال‌های کابلی پخش می‌شود. مرکز این شبکه در کشور کاستاریکا می‌باشد. تأمین هزینه این شبکه از طریق کمک‌های خیرین در منطقه آمریکای لاتین و نیز ایالات متحده آمریکا انجام می‌شود.^۱

۴. مسیحیت آفریقایی - آمریکایی

یکی از رخدادهای دینی در آمریکا ایجاد مسیحیت آفروآمریکایی (آفریقایی - آمریکایی) بود که از مهاجرت آفریقایی تبارها^۲ نشأت گرفت. استعمارگران با توجه به تجربه کار در آفریقا به این نتیجه رسیدند که بهترین نیرو برای کارهای سخت، سیاه‌پوستان آفریقایی هستند که علاوه بر مقاومت نسبت به بیماری‌ها می‌توانند در شرایط سخت و خصوصاً در آب و هوای استوایی کار کنند. لذا در سال ۱۵۱۸ اولین گروه سیاه‌پوستان آفریقایی وارد آمریکای لاتین شدند. اکثر این بردگان مجبور به پذیرش مسیحیت شدند. آنها در جنوب قاره آمریکا، مذهب کاتولیک و در شمال، مذهب پروتستان را پذیرفتند.^۳

تعامل سنت آفریقایی آمریکایی با مسیحیت ویژگی‌های ادیان آفریقایی را به دین‌داری مسیحی ایشان منتقل کرد، که اعتقاد به سحر و جادوی سیاه و سفید، تسخیر ارواح و شیاطین، قربانی حیوانات برای ارواح، خرافات از جمله آنها می‌باشد.^۴ مواجهه دینی آفریقایی‌ها در آمریکای جنوبی و حوزه کارائیب، ادیانی جدید را پدید آورد که از آن جمله می‌توان به **گندُ مبل^۵، اومباندان^۶، سانتریا^۷ و وودو^۸** اشاره کرد.^۹

۱. هر شعبه این شبکه به طور جداگانه دارای کانال پخش ۲۴ ساعته و نیز سایت و رادیو جداگانه می‌باشد به عنوان مثال آدرس شعبه این شبکه در کشورهای مختلف به شرح زیر است: کلمبیا www.enlacecolombia.org، ونزوئلا www.enlacejuvenil.tv، آرژانتین www.enlaceargentina.com.ar، شیلی www.enlacetelevision.cl، آمریکا www.tbnenlaceusa.com، مکزیک enlacemexico.tv

۲. afro-americanos

۳. والز، مسیحیت در جهان امروز، ص ۶۳

۴. هینلز، فرهنگ ادیان جهان، ص ۳۱۱.

۵. candomble

۶. umbanda

۷. santeria

۸. voodoo

۹. دائرةالمعارف اینترنتی «آداب و رسوم بومیان آمریکای لاتین» Diccionario de Mitos y Leyendas : <http://www.cuco.com.ar>

۵. پنطیکاست^۱

این گروه بزرگ‌ترین گروه پروتستان است که به **نهضت تقدس** شهرت دارد. این گروه اعتقاد دارند که فیض روح القدس که به حواریون حضرت عیسی علیه السلام رسید و در زمان حاضر نیز قابل دریافت می‌باشد و تجربه عید پنجاهه باید تجربه‌ای مستمر و فراگیر شود و در نتیجه تطهیر کامل با تطهیر تدریجی در روح القدس آغاز می‌شود.^۲

برخی محققین معتقدند که این نهضت از امتزاج **ایده شفابخشی** کلیسای متدیست سفیدپوستان و سنت‌های عبادی مرسوم در **کلیسای سیاه‌پوستان** به وجود آمد. لذا این حرکت علاوه بر شفا و تعمید در روح به همراه رقص و پایکوبی و موسیقی تند و فریادهایی که در کلیساها و مراسم سنتی آفریقایی مرسوم بوده است ممزوج شد و جریان جدیدی به وجود آمد. جذابیت‌های این فرقه، برای سفیدپوستان نیز بسیار اثربخش بود که همین سبب شد این ایده در بین اقشار فقیر و توده مردم اروپایی و آمریکایی نیز مقبول شود.

فرقه **پنطیکاست** در ترویج مذهب پروتستان در آمریکای لاتین نقش موثری ایفا کرده‌اند و بخصوص فعالیت آنها در کشور **شیلی** بسیار موثر واقع شده است. جالب آن‌که اولین کلیسای پنطیکاستی که به عضویت **شورای جهانی کلیساها**^۳ درآمد از کشور شیلی بود.^۴ در **برزیل** که یکی از مهم‌ترین مراکز پنطیکاست در آمریکای لاتین است، اولین گروه پنطیکاست^۵ چند سال بعد از تأسیس این فرقه به ایالت **آمازون** وارد شدند. رشد این فرقه در برزیل با سرعت بسیار زیادی انجام شده است طبق آمار رسمی اعلام شده در کنگره آمریکا^۶ آمار پروتستان‌ها در سال ۱۹۶۰ تنها ۳.۷ درصد بوده که در عرض کمتر از

۱. پنجاهه گرا، Pentecostalismo.

۲. زیرا که یحیی به آب تعمید می‌داد، لیکن شما بعد از اندک ایامی، به روح القدس تعمید خواهید یافت: اعمال رسولان ۱: ۴.

۳. WCC: World Council of Churches؛ این شورا در سال ۱۹۴۸ در آمستردام هلند شکل گرفت و هدف آن ارتقای وحدت کلیساها بدون توجه به اختلاف نظرهای الهیاتی آنهاست. این شورا مهم‌ترین تلاش برای برقراری اتحاد مجدد بین مسیحیان قلمداد می‌شود. (همتی، مقدمه‌ای بر شناخت مسیحیت، ص ۱۲).

۴. الدر، تاریخ کلیسای مسیح از سال ۱۶۰۰ تا ۱۹۷۰ میلادی، ص ۱۸۹.

۵. Assembleias de Deus

۶. سایت رسمی دولت آمریکا:

lcweb۲.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field۲۸ (DOCID+br۲۹)۰۰۴۳

نیم قرن در سال ۱۹۹۱م به ۱۹.۲ درصد رسیده است که حدود ۲۸.۲ میلیون نفر از جمعیت برزیل را تشکیل می‌داده است که از این میان ۱۳ میلیون نفر ایشان از کلیسای پنطیکاست «جامعه خدا»^۱ هستند. طبق آخرین آمار غیررسمی در سال ۲۰۱۱ بیش از ۵۰ میلیون نفر از جمعیت برزیل پروتستان‌ها تشکیل هستند که اکثر ایشان پنطیکاست می‌باشند. سایت رسمی این فرقه در برزیل www.cgadb.com.br می‌باشد.

www.arcauniversal.com از جمله مهم‌ترین کلیساهای پنطیکاست در برزیل «کلیسای جهانی ملکوت خداوند»^۲ ریودوژانیرو^۳ است. مهم‌ترین کلیسای این فرقه در شهر ریودوژانیرو به نام «معبد جهانی ایمان»^۴ است که به «معبد شکوه اسرائیل جدید»^۵ شهرت دارد. طبق ادعای سایت رسمی این فرقه بیش از ۸ میلیون نفر از پیروان این فرقه در برزیل زندگی می‌کنند. این کلیسا ثروتمندترین مجموعه غیردولتی در کشور برزیل می‌باشد که بیش از ۴۷۰۰ کلیسا و ۷۰۰۰ کشیش در بیش از ۱۷۲ کشور جهان دارد.^۶ برنامه تلویزیونی «توقف زجر»^۷ در ۱۳ کشور منطقه^۸ از کانال‌های رسمی به صورت زنده پخش می‌شود. مجله رسمی این فرقه با عنوان «برکت»^۹ با تیراژ ۳۳۰ هزار نسخه به صورت ماهنامه می‌باشد هم‌چنین هفته‌نامه این فرقه با عنوان «رویش جهانی»^{۱۰} با تیراژ ۲.۳۰۰.۰۰۰ نسخه چاپ و توزیع می‌شود.^{۱۱} ساخت «کلیسای معبد سلیمان»^{۱۲} با الگوگیری از

۱ . the Assembly of God

۲ . Igreja Universal do Reino de Deus

۳ . Rio de Janeiro

۴ . Catedral Mundial da Fé

۵ . Templo da Glória do Novo Israel

۶ . veja.abril.com.br/

۷ . Pare de Sofrir

۸ . کانال ۹ آرژانتین، کانال ۱۰ اروگوئه، کانال ۱ کلمبیا، آر پی سی کانال ۴ پاناما، تلویزیون مکزیک، ونویسیون ونزوئلا، تی سی تی وی اکوادور، پانتل تی وی پرو، کانال ۲ تله آنتیژا دومینیکن، این برنامه‌ها حتی در تلویزیون اسپانیا نیز پخش می‌شود.

۹ . Plenitude : www.revistaplenitude.com.br

۱۰ . Folha Universal

۱۱ . "Em entrevista para revista da IURD, Jerônimo de Sousa volta a atacar o Bloco de Esquerda". noticias.gospelmais.com.br

۱۲ . Templo de Salomão

طرح معبد سلیمان در اورشلیم سابق که در عهد قدیم توصیف شده یکی از برنامه‌های این گروه می‌باشد. ساختمان این معبد دارای ۲۰ طبقه که دو طبقه آن در زیر زمین می‌باشد با بیش از ۱۳۰۰۰۰ صندوق خواهد بود.^۱ رهبران این کلیسا که هر ساله به سرزمین فلسطین اشغالی مسافرت می‌کنند. ایشان هم‌چنین به پول‌شویی و کلاه‌برداری مالی متهم هستند.^۲

www.lldm.org کلیسای «نور جهان»^۳ شعبه اصلی این کلیسا در شهر «گوادالاخارا»^۴ می‌باشد. ایشان معتقدند که تنها کلیسایی هستند که مستقیماً توسط شخص عیسی مسیح عليه السلام تأسیس شده است و توسط کشیش مکزیکی «ائوسیبو خواکین»^۵ دوباره بازسازی شده است.^۶ طبق آخرین آمار رسمی سازمان ملی آمار کشور مکزیک^۷ بیش از ۲۰۰ هزار نفر پیرو در مکزیک و ۳۵ کشور جهان دارد. رهبر فعلی این فرقه «ساموئل خواکین»^۸ است که معتقد است در مکاشفه‌ای خدا را به عنوان فرشته حواریون انتخاب کرده است. این فرقه با رد اعتقاد به تثلیث، خود را موحد^۹ می‌دانند. ایشان اعتقادات یکسانی با پنطیکاست‌ها در مورد حلول روح‌القدس دارند. این کلیسا بیش از ۳ هزار نفر مبلغ فعال دارند که در آمریکای شمالی، مرکزی، جنوبی، اسپانیا و استرالیا در بیش از ۳۵۰۰ کلیسا فعال هستند.^{۱۰}

فعالیت این کلیساها بیشتر سوادآموزی و کمک‌های انسانی و خیریه می‌باشد.^{۱۱}

در مکزیک یکی از مهم‌ترین فرقه‌های مذهبی پنطیکاست، بیش از ۱.۳ میلیون نفر

۱ . noticias.gospelmais.com.br/

۲ . George Barna, El Marketing en la Iglesia , JUERP Río de Janeiro ۱۹۹۴.

۳ . «La Luz del Mundo» هم‌چنین این کلیسا با نام‌های «کلیسای خدای زنده و حامی حق» La Iglesia del Dios Vivo Columna y Apoyo de la Verdad نیز شناخته می‌شود.

es.wikipedia.org/wiki/La_Luz_del_Mundo

۴ . Guadalajara

۵ . Eusebio Joaquín González ۱۹۶۴-۱۸۹۸

۶ . سایت رسمی این کلیسا .www.lldm.org/۲۰۰۷/historia.html

۷ . www.inegi.org.mx/

۸ . Samuel Joaquín Flores (متولد ۱۹۳۷ میلادی)

۹ . البته ایشان عیسی را فرزند خدا می‌دانند که در بدن انسانی حلول کرده است.

۱۰ . Biglieri, Paula. «Ciudadanos de la luz». Estudios sociológicos XVIII (۵۳): p. ۴۱۸.

۱۱ . Biglieri, Paula. «Ciudadanos de la luz». Estudios sociológicos XVIII (۵۳): p. ۴۲۴.

پیرو دارد که در مناطق مرزی مکزیک با آمریکا و نیز در بین سرخ‌پوستان این کشور زندگی می‌کنند و با توجه به حجم زیاد تبلیغات در سال‌های اخیر رشد قابل ملاحظه‌ای داشته‌اند که از جمله آنها می‌توان به «**کلیسای خداوند**»^۱ اشاره کرد. سایت اینترنتی این گروه به نشانی www.Idrmar.org می‌باشد.

www.Asambleadedios-conciliogeneral.org «**مجامع جهانی مسیح**»^۲ بزرگترین مجمع پنطیکاست جهان است که در همه آمریکای لاتین شعبه دارد و دارای بیش از ۶۵ میلیون عضو و ۳۱۳ هزار کلیسا و ۳۲۰ هزار مبلغ پنطیکاست در بیش از ۲۱۲ کشور جهان است.

www.Ipuic.org **کلیسای پنطیکاست متحد کلمبیا**^۳ که حتی به دیگر کشورها نیز مبلغ اعزام می‌کنند.

www.misionevangelicabuenasnuevas.org کلیسای پنطیکاست «**مأموریت بشارت جدید**»^۴ اولین کلیسا از این فرقه با ورود کشیش کانادایی «**آسکیل ورنر**»^۵ در سال ۱۹۳۷ به کلمبیا کار خود را در آمریکای لاتین آغاز نمود.^۶

www.pentecostalesdelnombre.com کلیسای پنطیکاست «**نام خداوند عیسی مسیح**»^۷ این کلیسا در کشورهای مختلف منطقه دارای شعبه می‌باشد و هر شعبه به طور جداگانه برنامه‌های تبلیغی در قالب سایت، رادیو و تلویزیون دارد. به عنوان مثال شعبه این کلیسا در **ونزوئلا** که در شهرهای مختلف این کشور شعبه دارد. سایتی به آدرس www.ipnj.org.ve/ اینترنتی دارد.

۱ . Iglesia de Dios en la República Mexicana A.R.
 ۲ . Las Asambleas de Dios
 ۳ . Iglesia Pentecostés Unida Internacional Colombia
 ۴ . Misión Buenas Nuevas
 ۵ . Askel Verner Larsen
 ۶ . Eduardo Forero Peralta y David Hernández. Una Historia que no Termina, Tomo I, págs. ۲۷ y ۲۸.
 ۷ . Pentecostales del Nombre de Jesucristo

www.generacionpentecostal.com سایت فیلم و کلیپ پنطیکاست. باید دقت داشت که در آمریکای لاتین فرهنگ گوش دادن به موسیقی و تماشای فیلم جای کتابخوانی را گرفته است.

www.misionpentecostal.com سایت رسمی پنطیکاست‌های شهر مدژین (مدلین) کلمبیا، در این سایت نیز علاوه بر هزاران کلیپ صوتی و تصویری و کتاب تبشیری راهنمای جامع کلیساهای پنطیکاست قرار دارد که در نقشه سایت گوگل، آدرس همه کلیساهای پنطیکاست کلمبیا، مکزیک و کانادا مشخص شده است. هم‌چنین تلفن تماس و ایمیل کشیش نیز در این سایت وجود دارد. این کلیساها بیشتر در مناطق محروم و سیاه‌پوست کلمبیا متمرکز هستند و مردم عادی و طبقه ضعیف را تحت پوشش دارند.

www.ipuc.org.co کلیسای پنطیکاست کلمبیا، در این سایت علاوه بر صدها کلیپ و سخنرانی صوتی و تصویری مراسم ده‌ها کلیسای پنطیکاست در نقاط مختلف جهان به صورت زنده پخش می‌شود.^۱

www.fecp.org سازمان «تربیت مسیحی پنطیکاست کلمبیا»^۲ که وظیفه برنامه‌ریزی آموزش‌های دینی جهت دانش‌آموزان و دانشجویان را دارد.

www.conquistadorespentecostales.com.co مجمع «فاتحان پنطیکاست»^۳ مستقر در کلمبیا، که در ۹ کشور شعبه دارد و به این کشورها برنامه اعزام مبلغ دارد.

www.fundacionobrasocialunida.org انجمن تبشیری «جامعه مسیحی متحد پنطیکاست»^۴ که برای مناطق محروم خدمات و کمک‌های بلا عوض انجام می‌دهد، از جمله آنها می‌توان به آموزش حرفه و شغل و کاریابی، ساخت مسکن، خدمات آموزشی و بهداشتی، پرداخت هزینه درمان و عمل جراحی، توزیع غذا و ... اشاره کرد.

۱. آدرس سایت اینترنتی: www.ipuc.org.co/multimedia/tv-ipuc.html

۲. FECP Fundación educación Cristiana Pentecostal

۳. conquistadores pentecostales

۴. fundación obra social unida

۶. شاهدان یهوه^۱

اولین گروه از این فرقه توسط «چارلز تاز راسل»^۲ در سال ۱۸۷۰ به عنوان مرکز مطالعات انجیلی تأسیس شد. اینان مسیحیتی غیر تثلیثی و طبق الگویی زندگی مسیحیان اولیه را تبلیغ می‌کنند. شیطان را دشمن اصلی انسان می‌دانند که تنها راه رهایی از وی پناه بردن به خدای یهوه و دوری جستن از تمام مظاهر غیر الهی است. ایشان معتقدند شیاطین در دنیا بر حکومت‌ها دست یافته‌اند و لذا هر نوع همکاری با حکومت‌ها را خروج از حمایت یهوه تلقی می‌نمایند.^۳ آنها با عنوان موسسه «واتچ تاور»^۴ میلیون‌ها کتاب به زبان‌های مختلف در سراسر جهان توزیع می‌کنند که از جمله آنها می‌توان به مجله «برج دیده‌بانی»^۵ اشاره کرد که به بیش از ۱۸۸ زبان ترجمه در ۴۲ میلیون نسخه به صورت ماهیانه چاپ و توزیع می‌شود. هم‌چنین مجله «بیداری»^۶ به ۸۸ زبان ترجمه و در بیش از ۴۱ میلیون نسخه چاپ و توزیع می‌شود. طبق آمار منتشر شده فعالیت‌های این فرقه در سال ۲۰۱۱ در بیش از ۲۳۶ کشور جهان فعالیت تبلیغی داشتند.^۷ سایت رسمی این موسسه www.watchtower.org می‌باشد که به همه زبان‌های زنده دنیا قابل دسترسی است.^۸ نسخه کتاب مقدس با ترجمه و حواشی مورد نظر این فرقه با عنوان «دنیای جدید متون مقدس»^۹ ترجمه شده به بیش از ۲۰۰۰ زبان دنیا در یک میلیون جلد هر ماه چاپ و توزیع می‌شود. طبق آمار سایت دیده بانی تعداد اعضای این فرقه ۷.۵ میلیون نفر در سراسر دنیا می‌باشد.^{۱۰} دومین کلیسای بزرگ شاهدان یهوه با داشتن بیش از یک

۱ . Testigos de Jehová

۲ . Charles Taze Russell ۱۸۵۲-۱۹۱۶

۳ . راستن، لئو ، فرهنگ تحلیلی مذاهب آمریکایی، ترجمه بقایی (ماکان)، محمد، ص ۲۱۱-۲۲۵.

۴ . The Watchtower Announcing Jehovah's Kingdom Sociedad Watchtower : برج دیده‌بانی اعلام پادشاهی یهوه .

۵ . La Atalaya

۶ . Despertad

۷ . www.watchtower.org/e/statistics/worldwide_report.htm

۸ . برای دانلود نسخه دیجیتال این مجله آدرس اینترنتی www.jw.org در دسترس می‌باشد.

۹ . el Nuevo Mundo de las Santas Escrituras

۱۰ . www.watchtower.org/e/statistics/worldwide_report.htm

میلیون پیرو در مکزیک قرار دارد. البته سایتهای زیادی علیه این فرقه در اینترنت فعالیت دارند از جمله: www.testigosdejehova.net و www.extj.org با عنوان «شاهدان سابق یهوه» که مدعی هستند حقایق را در مورد این گروه بر ملا می‌کنند.

۷. کلیسای مورمون^۱

فرقه مورمون در سال ۱۸۳۴ توسط جوزف اسمیت در آمریکا بنیان گذاشته شد.^۲ سایت اصلی این گروه به زبان اسپانیایی www.losmormones.org می‌باشد که در آن عقاید و تاریخ مورمون‌ها به تفصیل بیان شده است. هر شخص مورمون وظیفه دارد به مدت دو سال در تبلیغ خیابانی و چهره به چهره خدمت کند. البته این مقدار برای خانم‌های مورمون یک سال و نیم می‌باشد. مورمون‌ها به صورت جفت یعنی دو نفره به تبلیغ چهره به چهره می‌پردازند. در طول مدت تبلیغ ایشان وظیفه دارند همه کارهای خود از قبیل تحصیل یا کار را رها کرده و به صورت تمام وقت در خدمت تبلیغ باشند. طبق آمار منتشر شده توسط کلیسای مورمون، تعداد اعضای فعال در تبلیغ در سال ۲۰۰۴ میلادی در سراسر دنیا به ۵۶ هزار می‌رسیده است. ایشان از مصرف دخانیات و مسکرات و حتی قهوه خودداری می‌کنند.^۳ این گروه دارای سازمان تشکیلاتی جهانی دارای سلسله مراتب مدیریتی است که در رأس آن هیئت امنای مورمون و رئیس جمهور آمریکا قرار دارد.^۴ مرکز ایشان در شهر «استات لیک»^۵ ایالت متحده آمریکا واقع است که بیش از ۲۴ درصد مردم این شهر را اسپانیایی‌زبان‌ها تشکیل می‌دهند و پیروان این

۱. Movimiento de los Santos de los Últimos Días جنبش قدیسان آخر الزمان

۲. Bushman, Richard Lyman, Mormonism: A Very Short Introduction, pag. ۱۶-۲۶

۳. در سفر نگارنده به شهر «پورتومونت» در جنوب شیلی، تعداد زیادی کلیسا مورمون وجود داشت، هنگام تحقیق از مردم محل معلوم شد که این کلیساها خالی است و برای آینده که افراد به فرقه مورمون جذب شوند ساخته شده است. این درحالی است که دیگر فرقه‌ها مانند پنطیکاستها در اکثر شهرها مراسم خود را در مکان‌های قدیمی و یا در یک کلیسای خانگی برگزار می‌کنند. همین امر نشان دهنده حمایت مالی زیادی است که فرقه مورمون از دولت آمریکا دریافت می‌کند.

۴. در آمریکای لاتین، مورمون‌ها را به عنوان فرقه دست نشانده آمریکا و همکار با مجموعه‌های امنیتی مانند سازمان سیا می‌شناسند، البته شواهد زیادی این ارتباط را تأیید می‌کند، از جمله سفرهای مکرر افراد این گروه به ایالات متحده آمریکا و نیز توانائی مالی زیاد، کمک‌های مالی فراوان به افراد این فرقه و کیفیت بسیار بالا در ساختمان کلیسا با دیگر گروه‌های مسیحی قابل مقایسه نمی‌باشد. این گروه را می‌توان با فرقه ضاله بهائیت مقایسه نمود. (www.mormonconspiracy.com)

۵. Salt Lake City

فرقه در کل جهان حدود ۱۴ میلیون نفر هستند که در مجموع ۳۸ درصد از پیروان این فرقه (۴ میلیون نفر)^۱ در آمریکای لاتین زندگی می‌کنند. بیشترین مراکز تربیت مبلغ این فرقه در کشورهای آمریکای لاتین فعال هستند و در مجموع بیش از ۵۰ هزار مبلغ مورمون در بیش از ۱۳۸ کلیسا فعال هستند.^۲

بسیاری از روحانیون مسیحی به مقابله با مورمون‌ها و آموزه‌های ایشان پرداخته‌اند و عامه مردم دیدگاه مثبتی نسبت به ایشان ندارند.^۳

www.mormon.org سایت رسمی کلیسای مورمون، www.lds.org و www.laiglesiadejesucristo.com سایت‌های مجموعه کلیساهای مورمون، www.allaboutmormons.com اعتقادات، فایل‌های صوتی و تصویری مبلغین مورمون و www.mormonwiki.com دائرة المعارف مورمون^۴ برخی از سایت‌های مهم اینترنتی این فرقه هستند.

۸. بابتیست‌ها

گروه‌های تعمیدی از جمله «بابتیست‌ها»^۵، «آنا بابتیست»^۶، «منونایت»^۷ جمعیت و اهمیت کمتری در آمریکای لاتین دارند. به عنوان مثال در برزیل حدود ۱.۷ میلیون نفر، پیرو دارد. اولین کلیسای بابتیست به نام «امانوئل»^۸ در سال ۱۸۴۷ در کلمبیا تأسیس شد.

۱. از پیروان مورمون‌ها: ۶.۱ میلیون در آمریکا، ۱.۲ میلیون در مکزیک، ۱.۱ میلیون در برزیل، ۶۳۰ هزار در فیلیپین، ۵۶۰ هزار در شیلی، ۵۰۰ هزار در پرو، ۳۸۰ هزار در آرژانتین هستند. (www.newsroom.lds.org)
 ۲. منبع این آمار سایت رسمی مورمون‌ها: www.newsroom.lds.org است.

۳. Charles L. Wood, The Mormon Conspiracy, Black Forest Press, USA, San Diego, Chula Vista, ۲۰۰۴

۴. Enciclopedia del Mormonismo

۵. Baptists بنابر آمار اعلام شده در سایت رسمی بابتیست‌های کانادا، این فرقه ۴۶ میلیون پیرو در جهان دارد که جمعیت کل معتقدین به آموزه‌های تعمیدی که ۲۱۱ فرقه را تشکیل می‌دهند در کل جهان به صد میلیون می‌رسد. www.cbwc.ca

۶. Anabaptist سایت اصلی این فرقه www.anabaptists.org می‌باشد.

۷. The Mennonites گروه‌های منونایت (آلمانی‌زبان) در کشورهای آرژانتین، بلژ، بولیوی، برزیل، مکزیک و پاراگوئه حضور دارند که مرکز ایشان در ایالات متحده آمریکا و نیز اروپای غربی (آلمان) می‌باشد. به گزارش مرکز مطالعات آمریکای لاتین جمعیت کل این فرقه در جهان به ۱.۵ میلیون می‌رسد. www.latinamericanstudies.org سایت اطلاع‌رسانی مجمع کلیساهای منونایت www.mwc-cmm.org و دائرة المعارف اینترنتی این فرقه www.gameo.org می‌باشد.

۸. Emmanuel

۹. ادونتیسیت‌ها^۱

سایت اطلاع‌رسانی و آمار ادونتیسیت‌ها در جهان www.adventiststatistics.org می‌باشد که آمار تمام کلیساهای ادونتیسیت آمریکای لاتین در آن آمده است.^۲ ورود آنها به آمریکای لاتین ۱۸۸۶ بود. چاپ و توزیع کتب و مجلات مهم‌ترین عامل جذب افراد به گروه‌های ادونتیسیت در آمریکای لاتین است.

www.acsch.cl کلیسای «ادونتیسیت‌های روز هفتم»^۳ در شیلی، مهم‌ترین ایستگاه رادیو تلویزیونی این کشور را به نام «دوره جدید»^۴ در اختیار دارند که در کشورهای بولیوی و پرو دارای شعبه می‌باشد و با قرار گرفتن در کانال‌های کابلی و ماهواره‌های مستقر در آمریکای لاتین، همه کشورهای این منطقه را تحت پوشش دارد. این کانال در آدرس اینترنتی www.nuevotiempo.cl دارای پخش زنده رادیویی و تلویزیونی می‌باشد.

۱ . adventista این فرقه که از جمله هزاره‌گرایان محسوب می‌شود در قرن نوزدهم میلادی در ایالات متحده آمریکا توسط William Miller (۱۷۸۲-۱۸۴۹) بنیان‌گذاری شد، وی - که یک نظامی بازنشسته ارتش آمریکا بود - بر آمدن مجدد مسیح برای داوری نهایی در تاریخ ۲۱ مارس ۱۸۴۴ تأکید می‌کرد. ایشان احکام یهودیان از جمله احترام روز شنبه را حفظ می‌کنند. (Enciclopedia Compacta Britannica)

۲ . www.adventiststatistics.org

۳ . Iglesia Adventista del Séptimo Día

۴ . Nuevo Tiempo de Chile

منابع:

الف. منابع فارسی

۱. اندرو، والز، **مسیحیت در جهان امروز**، مترجمین احمدرضا مفتاح و حمید بخشنده، قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۸۵.
۲. پندل، جورج، **تاریخ آمریکای لاتین**، مترجم منوچهر پوریان خیر، تهران: انتشارات اردیبهشت، ۱۳۵۷.
۳. ارسلان، شکیب، **تاریخ فتوحات مسلمانان در اروپا**، ترجمه علی دوانی، چاپ هشتم، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۶.
۴. شهبازی، عبدالله، **زرسالاران یهودی و پارسی، استعمار بریتانیا و ایران**، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۳.
۵. اندرو هیل، اولین، **عارفان مسیحی**، مترجمان احمدرضا مویدی و حمید محمودیان، قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۸۴.
۶. الدر، جان، **تاریخ کلیسای مسیح از سال ۱۶۰۰ تا ۱۹۷۰ میلادی**، ترجمه و سیمونیان، چاپ اول، تهران، بی تا، ۱۳۴۹.
۷. کاکس، هاروی، **مسیحیت**، ترجمه عبدالرحیم سلیمانی اردستانی، چاپ اول، قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۷۸.
۸. واشبرن، ویلکمب، **سرزمین مرد سرخ پوست قانون مرد سفیدپوست**، ترجمه هنگامه قاضیانی، چاپ اول، تهران: نشر ثالث، ۱۳۷۸.
۹. مک للان، دیوید، **مسیحیت و سیاست**، ترجمه رضا نظر آهاری، چاپ اول، تهران: نشر نگاه معاصر، ۱۳۸۷.
۱۰. مک گراث، آلستر، **درس نامه الهیات مسیحی**، ترجمه بهروز حدادی، ج ۱، چاپ اول، قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۸۴.
۱۱. جی گرنز، استنلی و ای. السون، راجر، **الاهیات مسیحی در قرن بیستم**، ترجمه روبرت آسریان و میشل آقا مالیان، چاپ اول، تهران: کتاب روشن، ۱۳۸۶.
۱۲. هینس، جف، **دین، جهانی شدن و فرهنگ سیاسی در جهان سوم**، مترجم داود کیانی، چاپ اول، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۸۱.
۱۳. مصطفوی کاشانی، لیلی، **پایان صد سال تنهایی: سیری در اعتقادات مذهبی مردم آمریکای لاتین**، چاپ اول، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات بین‌الملل، ۱۳۷۴.
۱۴. هینلز، جان آر، **فرهنگ ادیان جهان**، سر ویراستار: ع. پاشایی، چاپ اول، قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۸۵.

۱۵. راستن، لتو، فرهنگ تحلیلی مذاهب آمریکایی، ترجمه محمد بقایی (ماکان)، چاپ دوم، تهران: انتشارات حکمت، ۱۳۸۵.
۱۶. همتی، همایون، مقدمه‌ای بر شناخت مسیحیت، چاپ اول، تهران: انتشارات نقش جهان، ۱۳۷۹

ب. منابع اسپانیولی

۱. Izquierdo Labrado, Julio. Palos de la Frontera en el Antiguo Régimen (۱۳۸۰-۱۸۳۰). Huelva: Instituto de Cooperación Iberoamericana / Ayuntamiento de Palos de la Frontera, ۱۹۸۷
۲. Vila, Samuel y Santamaría, Darío, Enciclopedia Ilustrada de Historia de la Iglesia, Libros CLIE, Barcelona, España, ۱۹۸۹
۳. Huxtable Elliott, John ,España en Europa: Estudios de historia comparada Universitat de València ۲۰۰۲
۴. Tibesar, Antonino ,Comienzos de los franciscanos en el Perú, Iquitos – Perú, ۱۹۹۱
۵. Peters,F.E, «Chapter five». The Monotheists: Jews, Christians, and Muslims in Conflict and Competition, Volume I: The Peoples of God. New Jersey: Princeton University Press ۲۰۰۵
۶. Joan Baptista Torelló, «El celibato sacerdotal, una sana provocación», ACI Prensa, ۲۴ de mayo de ۱۹۹۵
۷. Etxeberri, Xabier, Vida y obra de Santa Teresa de Ávila. Barcelona: Cartes, ۱۹۵۵
۸. Vander Linden, H, «Alexander VI. And the Demarcation of the Maritime and Colonial Domains of Spain and Portugal, ۱۴۹۳-۱۴۹۴». The American Historical Review Vol. ۲۲, Oct ۱۹۱۶.
۹. HARRISSE, Henry. The Diplomatic History of America. Londres: B.F. Stevens ۱۸۹۷
۱۰. Cowans, Jon, Early modern Spain: a documentary history. University of Pennsylvania Press ۲۰۰۳
۱۱. Méndez Plancarte, Alfonso, San Juan de la Cruz: pensamiento y poesía. Universidad Iberoamericana. México ۱۹۹۲
۱۲. Jacopo FO, IL, libro nero del Cristianesimo, Robinbook, España, Barcelona ۲۰۰۱
۱۳. Perena, Luciano, La idea de justicia en la conquista de América, Madrid ۱۹۹۲

١٤. J. Ramírez Cabaña, Porrúa, Cfr. La edición mexicana de la historia, México, ١٩٦٨, II,
١٥. Okon edet Uya, Historia de la esclavitud Negra en las Americas y el Caribe, Claridad, Argentina, ١٩٨٧
١٦. Qualben, Lars P.; A History of the Christian Church, décima edición, publicada por Thomas Nelson & Sons, Nueva York, Estados Unidos de América, ١٩٤٢
١٧. Vila, Samuel y Santamaría, Darío; Enciclopedia Ilustrada de Historia de la Iglesia, Libros CLIE, Barcelona, España, ١٩٨٩.
١٨. Wade Davis .El río, exploraciones y descubrimientos en la selva amazónica. Fondo de Cultura Económica, El Áncora Editores ٢٠٠١
١٩. Iraburu, José María «Capítulo V. Juan de Zumárraga, el fraile arzobispo». Hechos de los apóstoles de América (3ª edición). Gratis Date. ٢٠٠١
٢٠. Don fray Juan de Zumárraga, primer obispo y arzobispo de México. (Rafael Aguayo Spencer y Antonio Castro Leal, editors). México: Editorial Porrúa, ١٩٤٧
٢١. Jaime Oroza Díaz, Historia de Yucatán, Ediciones de la Universidad Autónoma de Yucatán, Mérida, Yucatán, ١٩٨٤
٢٢. Landa, Diego (١٥٦٦) "Relación de las cosas de Yucatán" ed. Dastin introducción de Gómez, Raquel ٢٠٠٣
٢٣. Alberto Palomeque, El general Rivera y la campaña de Misiones (١٨٢٨), Arturo E. López, Argentina ١٩١٤
٢٤. Espinosa, Fray Antonio Vazquez, Tratado verdadero del viaje y navegacion, Edit: Sara L. Lehman, Juan de la Cuesta, España ٢٠٠٨
٢٥. Leite, Padre Serafim, Novas Cartas Jesuíticas. São Paulo: Companhia Editora Nacional ١٩٤٠
٢٦. Fernández Collado, Ángel, Obispos de la provincia de Toledo ١٥٠٠-٢٠٠٠, <http://books.google.com>
٢٧. A.Furio, Episcopologio de la santa Iglesia de Mallorca, Espana, Palma ١٨٥٢
٢٨. Vila Vilar, Enriqueta, Hispanoamérica y el comercio de esclavos, Espana, Sevilla ١٩٧٧
٢٩. Salcedo, Bastardo, Historia Fundamental de Venezuela. Ediciones de la Biblioteca. Caracas ٢٠٠٤

۳۰. Monje Santillana, Juan Cruz, Las leyes de burgos de ۱۵۱۲, precedente del derecho internacional y del reconocimiento de los derechos humanos, Universidad de Burgos, España, Burogos, ۲۰۰۹, <http://www.ubu.es>
۳۱. Emilio Rodríguez Demorizi. Los Dominicos y las encomiendas de Indios de la Isla Española. Dominica, Santo Domingo, Academia Dominicana de la Historia, ۱۹۷۱.
۳۲. Helen-Rand Parish y Harold E. Weidman, Las Casas en México. Historia y obra desconocidas, México ۱۹۹۲
۳۳. René Acuña, Fray Julián Garcés: su alegato en pro de los naturales de Nueva España, UNAM, Instituto de Invest. Filológicas, Centro de Estudios Clásicos, México ۱۹۹۵,
۳۴. Graulich, Michel: Le sacrifice humain chez les aztèques, Fayard, París, ۲۰۰۵
۳۵. Elliott, J. H., España y su mundo, ۱۵۰۰-۱۷۰۰, Alianza, Madrid, ۱۹۹۰.
۳۶. Ángel Valtierra. El esclavo de los esclavos. San Pedro Claver. Bogotá: ۱۹۵۴
۳۷. Sánchez Prieto Nicolás, Santo Toribio de Mogrovejo, apóstol de los Andes. BAC, Madrid, ۱۹۸۶.
۳۸. Velarde, Héctor, "ITINERARIOS DE LIMA", Iglesia y Santuario de Santa Rosa, Patronato de Lima, Segunda Edición, ۱۹۹۰
۳۹. Eduardo Forero Peralta y David Hernández. Una Historia que no Termina, Tomo I, "Comienzo y Primeros Años de la Iglesia Pentecostal Unida de Colombia", Iglesia Pentecostal Unida de Colombia. Editorial Buena Semilla. ۲۰۰۵
۴۰. Charles L. Wood, The Mormon Conspiracy, Black Forest Press, USA, San Diego, Chula Vista, ۲۰۰۴
۴۱. Bushman, Richard Lyman, Mormonism: A Very Short Introduction, Oxford University, Press New York: ۲۰۰۸
۴۲. Biglieri, Paula. «Ciudadanos de la luz». Estudios sociológicos ۲۰۰۰ XVIII (۵۳)
۴۳. George Barna, El Marketing en la Iglesia, JUERP Río de Janeiro ۱۹۹۴.
۴۴. Rubén Dri "Símbolos y fetiches religiosos en la construcción de la identidad popular", Tomo ۲, Buenos Aires, Biblos: ۲۰۰۷
۴۵. Noriega, Néstor, Semblanza de Ceferino Namuncurá. Rosario: Didascalía ۲۰۰۰

٤٧. Eliade, Mircea. Le chamanisme et les techniques archaïques de l'extase. Paris: Payot. ١٩٥١
٤٨. Marliani, Dr. Manuel, Combate de Trafalgar, Impreso de Orden Superior, Madrid, ١٨٥٠
٤٩. Vicente, Lecuna Obras completas de Simón Bolívar, Ministerio de Educación Nacional de los Estados Unidos la de Venezuela (Universidad de Wisconsin - Madison), Editorial Lex, ١٩٤٧
٥٠. Monsalve, José Dolores, El ideal político del libertador Simón Bolívar, editorial America, Madrid, بی تا
٥١. Vicente, Lecuna Obras completas de Simón Bolívar, Ministerio de Educación Nacional de los Estados Unidos la de Venezuela (Universidad de Wisconsin - Madison), Editorial Lex, ١٩٤٧
٥٢. Stannard, David, American Holocaust: The Conquest of the New World, Oxford University. Press, ١٩٩٢
٥٣. Bravo Ugarte, José. "Cómo se llegó al modus vivendi de ١٩٢٩" en Temas históricos diversos. México, Jus, ١٩٦٦,
٥٤. Eliade, Mircea, the encyclopedia of religion, vol. ٣, New York: routledge ١٩٩٧
٥٥. Antonio Vallejo Nágera, Locos egregios, la Universidad de Virginia, USA, Salvat, ١٩٤٦,
٥٦. Lacouture, Jean, Jesuites, les conquérants, Traductor Gonzalez, Carlos Gomez, Editorial Paidós Iberica, S.A., Espana, Barcelona, ٢٠٠٦,
٥٧. Guadalupe Rivera and Marín de Iturbe, La propiedad territorial en México ١٣٠١-١٨١٠, Siglo XXI Editores, S. A. DE C. V., ١٩٨٣